

Predavanje zaslužnega profesorja Petra Gabrijelčiča z naslovom *Slovenska trdoživost v času kriz*

Slovenija preživlja že drugo krizno obdobje v preteklih 30 letih. Za uspešno premaganje kriz je zaslužna tudi policentrična prostorska ureditev Slovenije in še ohranjena demografsko kompaktna podeželska struktura poselitve. »Mesto bi moralo biti povsod in nikjer,« je bil načrtovalski slogan v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Morda je preživetje Slovenije omogočilo prav dejstvo, da je večina prebivalstva tako ali drugače povezana z zemljo in lokacijo na podeželju, zato smo uspeli prebroditi poosamosvojitveno krizo brez večjih socialnih posledic. Od tod morda izvira pregovorna trdoživost in odpornost Slovenije na različne krize. Kljub veliki prostorski razdrobljenosti je bila Slovenija še do pred kratkim dobro medsebojno povezana. Dobro prometno omrežje v obliki prometnega križa je zagotavljalo učinkovito delovanje slovenske urbane strukture kot funkcionalno in pojavno enotnega urbanokrajinskega prostora. Tako se je vzpostavila učinkovita »urbana« struktura, ki je sposobna generirati metropolitansko kulturo in kot taka enakovredno komunicirati z močnimi urbanimi središči v sosesčini. Kajti mesto ni le ureditev cest, zgradb in prostorov, ampak kot je napovedal že Frank Lloyd Wright, družba v akciji. Mesto je proces, ne pa oblika. »Mesto bi moralo biti povsod in nikjer.« To je nov tip mesta, ki se preliva po krajini ter se spreminja glede na teren in potrebe posameznega prebivalca. Slovenijo lahko obravnavamo kot veliko vrtno mesto, ki ima značaj fleksibilno organizirane strukture, ki se je sposobna prilagajati dinamiki nove stvarnosti in absorbirati tudi obstoječe urbane strukture ter izoblikovati nove vitalne celote. V času interneta, ko lokacija ni več zelo pomembna, bo mogoče še bolj organizirati delo na domu. Pričujoča kriza kaže, da je mogoče z novimi telekomunikacijskimi tehnologijami učinkovito delovati tudi v omejenih pogojih gibanja prebivalstva. Morda dozoreva spoznanje, da bomo lahko z delom na domu razbremenili že preobremenjen slovenski prometni sistem ter hkrati zmanjšali splošne stroške in povečali učinkovitost dela. Tako bomo sprostili več prostega časa za kulturo, šport in izobrazbo. Pri številnih opravilih ni več potrebe po fizičnem združevanju ljudi ob delu, zato ostaja želja po druženju pogosto le še kulturna potreba. Današnji množični beg meščanov v počitniške domove na podeželju, od koder uspešno poslujejo na daljavo, je morda napoved nove oblike poselitvene slike Slovenije in tudi nove oblike delovanja družbe kot celote. Pandemija je sprožila nova eksistenčna in eksistencialna vprašanja ter nas prisilila k ponovnemu razmisleku o oblikovanju naših naselij in mest. Kriza je tudi priložnost, da kot stroka ponovno razmislimo o razmerju med urbanističnim oblikovanjem in javnim zdravjem, ne da bi se pri tem odrekli ideji o mestu kot urbanem in družbenem središču. Pandemija bo morda vplivala na spremembo vrednot v današnjih neoliberalnih družbah. Ponovno se bo vzpostavila potreba po bolj socialni državi, ki mora zadovoljiti in poskrbeti za primarne potrebe prebivalcev. Med njimi je tudi potreba po splošni kulturi, del katere je tudi kultura prostora in arhitekture. In potrošnja kulture je lahko brezmejna. Je energetska vzdržna in brez velikih stranskih učinkov na okolje. Seveda, tudi ob strokovni podpori stroke.

Po razpadu Sovjetske zveze, po združitvi Nemčije in razpadu Jugoslavije so se vse socialistične države znašle v težavah na gospodarskem in političnem področju. Znašle so se v tranziciji. Tudi Slovenija se je osamosvojila ter ljudje so si obetali hiter preskok v boljše, lažje in pravičnejšo prihodnost. Vendar se je izkazalo, da gre za prehodno obdobje, ki se še ni končalo in v katerem mora vsaka tranzicijska država opraviti svojo pot. Leta 1991 se je slovensko gospodarstvo spopadlo z izgubo jugoslovanskega trga in uvajanjem tržnega gospodarstva. Doživeli smo šok in globoko gospodarsko krizo! Sledilo je daljše prehodno obdobje družbene reorganizacije s številnimi družbenimi, političnimi in gospodarskimi spremembami. V prvih letih samostojnosti smo se v Sloveniji soočili z visoko stopnjo inflacije: leta 1991 je bila skoraj 250-odstotna, pod 10 % je padla šele v letu 1995, in to čeprav

Slika 1: Pandemija je sprožila nova eksistenčna in eksistencialna vprašanja ter nas prisilila k ponovnemu razmisleku o oblikovanju naših naselij in mest (vir: internet 1).

smo v tržno gospodarstvo stopili s precejšnjimi primerjalnimi prednostmi pred drugimi socialističnimi državami. Slovenija je do leta 1993 preživela težko obdobje vzpostavljanja države. Oživljanje slovenskega gospodarstva, ki se je začelo leta 1993, je izhajalo predvsem iz hitre rasti domačih dohodkov, domače porabe in izvoznega povpraševanja, ki je omogočilo izkoriščanje skrajno neizkoriščenih proizvodnih zmogljivosti in delovne sile. Med glavne vzroke, ki so prispevali k relativno visokim stopnjam gospodarske rasti, štejemo dobro izpeljane strukturne reforme in s tem povezano učinkovito alokacijo resursov, mir v državi, geografsko bližino držav Zahodne Evrope, odpiranje tržišča in usmeritev na svetovne trge, učinkovit šolski sistem in relativno dobro implementiranje institucionalnih sprememb. Slovenija je tako res precej uspešno prebrodila obdobje začetne tranzicije, saj je dosegala relativno visoke in predvsem stabilne stopnje gospodarske rasti.

V minulih letih smo s številnimi gospodarsko-družboslovnimi raziskavami temeljito razčlenili vzroke za svojo razmeroma hitro pot iz osamosvojitvene krize in relativno hitro prilagoditev Slovenije na nove družbeno-gospodarske razmere, manj temeljito pa sta bila raziskana velik vpliv, ki ga je imela podedovana policentrična ureditev Slovenije, ter vpliv historično ohranjene in demografsko kompaktne podeželske strukture.

Policentrični urbani sistem Slovenije je še v skupni državi vzbujal občudovanje jugoslovanskih urbanistov, saj je bil diametralno nasproten monocentrični prostorski ureditvi, ki je bila prisotna v drugih jugoslovanskih republikah. Prve zametke večjedrnega sistema so v Sloveniji snovali že ob koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let. Kokole, Vrišer, Mlakar, Jeršič, Šarec in drugi so se pri tem opirali na idejo policentričnega razvoja, ki izhaja iz Christallerjeve teorije centralnih krajev in zagovarja heksagonalno strukturo naselij z osrednjim mestom. Leta 1974 je Skupščina RS Slovenije ob razumevanjem takratnega predsednika IS SRS Staneta Kavčiča, sprejela stališče o Zasnovi policentričnega razvoja SR Slovenije kot »policentričnega urbanega sistema«, ki bo omogočil bolj uravnoteženo prostorsko razporeditev stanovanj in delovnih mest s posebnim poudarkom na porazdelitvi centralnih funkcij (terciarnih in kvartarnih dejavnosti). Slovenci se vse premalo zavedamo usodne vloge, ki jo je imel in jo še ima policentrični urbani koncept za nastanek, samobitnost in razvoj samostojne države. Začelo se je »davnega« leta 1969, ko smo ob tako imenovani »cestni aferi« zavzeli jasno in neomajno stališče do nacionalnih prioritet v razmerju do prioritet federacije in ob tem prvič pokazali pokončno

državotvorno držo. Povod za »cestno afero« je bila odločitev Zveznega izvršnega sveta Jugoslavije, da iz predloga mednarodnih kreditov izpusti avtocestna odseka v Sloveniji: Hoče–Levec in Postojna–Razdrto, ki sta bila ključnega pomena za prostorsko povezanost Slovenije v smeri vzhod–zahod in s tem za nadaljevanje uspešnih začetkov liberalnejšega gospodarskega razvoja Slovenije. V tem obdobju smo v Sloveniji beležili povečano rast družbenega proizvoda in investicijskih vlaganj v gospodarstvo, vzporedno s tem pa tudi povečanje stopnje motorizacije. Tedanja cestna infrastruktura še zdaleč ni zadovoljevala zahtev po varnem, hitrem, gospodarnem in udobnem prevozu. Obstoječe ceste niso več ustrezale glede na računsko in prevozno hitrost, kar je povzročalo večjo nevarnost, počasen potek prometa, neugodne gospodarske posledice in tudi pretečo mednarodno prometno izolacijo. Zato se je Izvršni svet SRS pod vodstvom Staneta Kavčiča taki odločitvi uprl in imel pri tem močno podporo javnosti. Leto 1969 lahko označimo kot prelomno leto za gradnjo avtocest v Sloveniji. Izdelane so bile strokovne podlage za gradnjo, sprejeti so bili ustrezni zakoni in zagotovljena finančna sredstva mednarodne banke za obnovo in razvoj. Rezultat sistematičnega pristopa interdisciplinarne skupine strokovnjakov k problematiki izgradnje sodobnih prometnic je bila študija o načrtu razvoja cestnega omrežja in hitrih cest v Sloveniji. Načrt je vključeval izgradnjo 594 km avtocestnega omrežja v obdobju 1971–2000. Z osamosvojitvijo Slovenije je gradnja avtocest dobila nov zagon, saj smo lahko prvič v zgodovini popolnoma samostojno odločali o svojem gospodarskem razvoju. Gradnja avtocest je povzročila nov investicijski zagon, ki je prispeval k pozitivnim impulzom v gospodarstvu, pospešil dinamiko v gradbeništvu in imel pozitiven učinek v rasti zaposlenosti.

Izgradnja avtocest je močno vplivala tudi na skladen regionalni razvoj in enakomernejšo poselitev vseh tistih delov Slovenije, ki jim bo avtocestno omrežje omogočilo boljše povezovanje znotraj regij in med njimi. Izgradnja slovenskega avtocestnega križa je bila pot v neznano. Načrti in želje, zastavljeni v začetku izvajanja avtocestnega programa, so bili sicer ambiciozni, vendar nerealno izvedljivi v načrtovanem času ter z omejenimi finančnimi in kadrovskimi resursi. Hkrati so se nenehno nadgrajevale prvotne konceptne rešitve z novimi spoznanji stroke in tehnologije ter zahtevami, ki so jih postavljale nova okoljska in socialna senzibilnost družbe in nove družbene potrebe. Zlasti zmanjševanje negativnih vplivov na okolje in vključevanje potreb lokalnih skupnosti sta zahtevala obširne raziskave in pretehtane odločitve, ki so težile h kar najbolj optimalnim rešitvam.

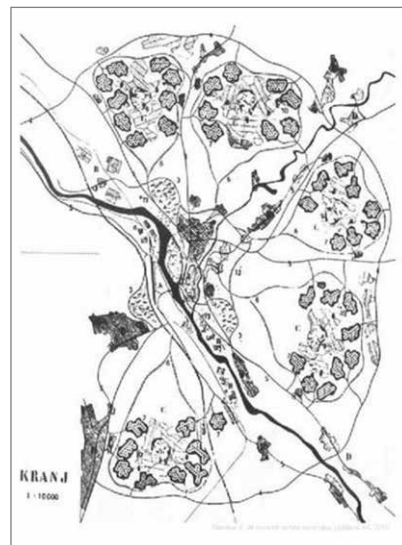
Hkrati ne smemo zanemariti tudi močnega Ravnikarjevega vpliva, neposredno ali prek njegovih študentov, ki je temeljil na življenjskem razumevanju slovenske urbane stvarnosti ter izhajal iz poznavanja navad in potreb prebivalstva. Prof. Edvard Ravnikar se je že konec 60. let zavzemal za policentrično poselitev Slovenije ob oblikovanju učinkovitega cestnega in železniškega omrežja in razumni rasti velikih mest (nedatiran tipkopis referata »Kratek oris modernega urbanizma v Sloveniji«). Ravnikar postavlja ob koncept razvoja velikih mest tudi zamisel o drobnejši in pametnejši poselitvi krajine, ki bi temeljila na zgodovinskem izročilu. Taka poselitev naj omogoča kakovostno življenje v stiku z naravo in pogojuje odgovorno skrbništvo do krajine. Ob sodobnih tehnikah omogoča visoko stopnjo absorpcije negativnih pojavov, ki jih sicer sprožajo velike urbane koncentracije.

Tako pravi: »Strah, da bi se naše življenje zato, ker bi ne postala naša mesta bistveno večja, razvijalo v kulturnem in družabnem smislu v provincialnih mejah, je nepotreben. Če je osnova take urbanistične organizacije odlična prometna tehnika, so dane vse možnosti, da se skupine malih naselij povezujejo v organizirano celoto, ki ima prednosti večjih mest, namreč večje izmenjave in stopnjevanja kulturnih in drugih enot.«

»Uskladiti to potrebo z možnostjo harmoničnega življenja v skupnosti, ki odgovarja človeškim merilom, bi morala biti končen cilj urbanizacije Slovenije. Ne mislim niti na romantiko, niti ne na nazadnjaško »vračanje k naravi« ampak na to, da damo takšne možnosti življenja v osnovnih enotah, da bodo napredne potrebe neposredno zadovoljene, večje pa v odgovarjajočih višjih enotah.«

»Stanovanjskemu bloku in dragim komunalnim napravam ter malo bučni prezentaciji stoji nasproti intimna individualna hišica, kombinirana z visoko zmogljivo prometno tehniko. Razvijanje prometa ima najširši smisel, najboljše komunalne naprave pa samo lokalni. Preveč smo delali na bloku pod vplivom navidezne nujnosti bloka kot edine in najbolj ekonomične oblike gradnje stanovanj, premalo pa na individualni hiši, katere študij je bistven za razvoj moderne arhitekture. Ali bomo težko nalogo urejanja naselij reševali z največjo iznajdljivostjo za vsak primer posebej ali samo po normah, ki smo jih doslej osvojili? Od te odločitve je odvisna nadaljnja usoda urbanizma v Sloveniji. Za regionalni in urbanistični razvoj, kakršnega sem v kratkih besedah skiciral, ima LR Slovenija vse pogoje. Vsak košček v njej je tako lep, zdrav, z obiljem vode in zelenja, da bi se povsod moglo dobro živeti.« Spomnim se, kako je bil profesor očaran nad iznajdljivostjo in voljo ljudi, ki so takrat, v obdobju pospešene deagrarizacije, s skromnimi sredstvi in lastnim delom gradili nove domove v svojem kraju. Bil je prepričan, da bi lahko izkoristili njihov potencial ter ob podpori države in stroke razvili idealno obliko zelene urbanizacije in tako ohranili enakomerno poselitev celotne Slovenije. Pomemben delež k taki poselitvi sta prispevala razvoj motorizacije, sprva mopeda, pozneje majhnega avtomobila, in javnega prevoza ter seveda prej omenjeni koncept policentričnega prostorskega razvoja, ki je »pripeljal« ljudem nova delovna mesta v bližino njihovega doma na podeželju. Njegove zamisli so še kako aktualne v času interneta, ko lokacija ni več zelo pomembna in je mogoče delo na domu, ter v času razvoja inovativnih komunalnih tehnik in energetske samooskrbnih sistemov tudi za individualne enote.

V Ravnikarjevih stališčih zlahka najdemo idejne zamisli Franka Lloyda Wrighta, ki je že v 20. letih prejšnjega stoletja zasnoval koncept novega demokratičnega mesta, ki ga je poimenoval Broadacre City. Novo mesto, kot ga je predvidel Wright, bi izkoristilo sodobno tehnologijo in komunikacije za decentralizacijo oblike starega mesta in ustvarjanje novega okolja, ki bi omogočilo osebno rast vsakega posameznika. Mesto ni le ureditev cest, zgradb in prostorov, ampak družba v akciji. Mesto je proces, ne pa oblika. »Mesto bi moralo biti povsod in nikjer.« To je nov tip mesta, ki se preliva po krajini ter se spreminja glede na teren in potrebe posameznega prebivalca. Prepričan je bil, da ljudem zaradi razvoja tehnologije in novih prometnih in komunikacijskih sistemov ni več treba živeti v velikih klasičnih mestih. Nasprotno, ljudje bi morali živeti na prostem, na svetlobi in svežem zraku. Vsak človek naj bi imel vsaj hektar zemlje, na kateri bi prideloval svojo hrano. Koncept je temeljil na ambicioznem transportnem sistemu. Čez celotno mestno krajino se razpreda mreža širokih avtocest. Poskušal je zasnovati urbani sistem, v katerem bi ljudje lahko preživeli več časa s svojimi družinami. Lahko bi delali na domu in ne bi izgubljali toliko časa za dnevna potovanja. Namesto korporacijskega lastništva je Wright predlagal javno lastništvo nad komunalnimi storitvami za splošne potrebe ter hkrati individualno lastništvo majhnih bivalno, delovnih in proizvodnih enot (hibrid stanovanja, delovnega mesta in male »kmetije«). Zagovarjal je idejo, da bi bili ljudje z zemljo manj občutljivi za krizne okoliščine.

Slika 2: Edvard Ravnikar: skica urbanizacije Kranja, 1951

»Ravnikarjeva vizija« se je v Sloveniji deloma uresničila že pred osamosvojitvijo. Kljub kakovostnim usmeritvam na načrtovalski ravni pa je bila zaradi pomanjkanja načrtovanja in kakovostne strokovne podpore na izvedbenih ravneh manj uspešna. V socializmu je bila ljudem dana velika svoboda pri gradnji lastnega doma. Ne nazadnje jim je ustava zagotavljala to pravico. Ob ugodnih kreditih in permisivni prostorski politiki smo bili zato priča kaotični, nespametni poselitvi in slabi arhitekturi. Postopni »furlanizaciji« prostora, ko se je drobna urbanizacija nenadzorovano širila vzdolž mestnih vpadnic in avtocest globoko v mestno zaledje in podeželski prostor in ob tem izkoriščala javno dobro, akumulirano v javnih cestah. Komunalni opremljenosti manjših naselij in vasi je posledično sledila večja ekološka obremenjenost okolja. Že v socializmu smo bili soočeni z množico majhnih, pogosto družinskih podjetij, ki so poskušala uveljaviti svoje prostorske potrebe za bivanje in delo na svoji parceli. Pogosto s poraznimi posledicami za kakovost in podobo prostora. Vendar pa se je razpršena poselitev v kriznem poosamosvojitvenem obdobju izkazala kot nekaj pozitivnega. Morda je prav dejstvo, da je bila večina prebivalstva Slovenije tako ali drugače povezana z zemljo, omogočilo prebroditi poosamosvojitveno krizo brez večjih socialnih posledic. Od tod morda izvira pregovorna trdoživost in odpornost Slovenije na različne krize.

V letih po osamosvojitvi in po izgradnji slovenskega avtocestnega križa, ki je omogočil demokratičen pristop do večine lokacij na območju RS, se v arhitekturnih in urbanističnih krogih vse bolj uveljavlja ideja o Sloveniji kot velikem vrtnem mestu. Morda tudi na podlagi pozitivnih izkušenj iz obdobja osamosvajanja, ko je razpršena poseljenost Slovenije imela pomembno vlogo. Ob tem moramo upoštevati vpliv, ki ga ima vladna politika na urejenost in razvoj prostora. Tako so prav slovenske avtoceste maloštevilni element reda in koherentnosti v splošnem kaosu novejših urbane produkcije. Upirajo se entropiji stihijskih posegov v prostor in soustvarjajo podobo Slovenije kot na videz še vedno urejene dežele. So turistično ogledalo Slovenije. So turistična razglednica za tranzitnega turista in življenjski prostor za lokalno prebivalstvo, prostor, v katerem številni preživimo opazen del dneva. Kakovost slovenskega avtocestnega prostora pa ni naključna. Je posledica zavestne odločitve države, da nameni veliko pozornost vodenju in oblikovanju avtocest. Dobro prometno omrežje v obliki prometnega križa je vsaj do nedavnega zagotavljalo učinkovito delovanje slovenske urbane strukture kot funkcionalno in percepcijsko enotnega urbanega prostora, ki je sposoben generirati metropolitansko kulturo in tako enakovredno komunicirati z močnimi nadslovenskimi evropskimi središči.

Novonastalo slovensko »somestje« ima značaj fleksibilno organizirane strukture, ki se je sposobna prilagajati dinamiki nove stvarnosti ter absorbirati tudi obstoječe urbane strukture in izoblikovati nove vitalne celote. Na slovenski prometni križ, ki ga tvorijo avtocestne in železniške povezave, so navezani urbana središča, gospodarske cone in turistična območja, prek sekundarnih prometnih sistemov pa tudi periferne regije. V konceptu takega »vrtnega mesta« je bivanje na podeželju enakovredna lokacija za nastanek nove urbane kulture, kjer zaradi razvoja informatike fizična lokacija ni več tako pomembna ter se lahko oblikuje primerljiva izobrazbena, gospodarska in splošna družbena kultura na različnih točkah v različno strukturiranem fizičnem okolju. Ta koncept vodi v brisanje razlike med mestom in podeželjem, govorimo o pojavu nove urbane ali krajinske kompleksnosti, kjer se tudi v mestih postavlja načelo fleksibilnosti in mobilnosti pred merilom hierarhije in reda. Nastajajoča urbanokrajinska struktura ob oseh prometnega križa je torej dinamičen mozaik naravnih in ustvarjenih elementov in je vsakokrat obarvana izrazito ekološko. Na koncih krakov opisane urbane strukture, na njenem stiku z nacionalnimi mejami, se razvijajo območja mednacionalne kulturne in gospodarske pobude, ki so pomembne koncentracijske točke za ohranjanje

Slika 3: Frank Lloyd Wright: »Mesto je proces, ne pa oblika. Mesto bi moralo biti povsod in nikjer.« (Vir: internet 2)

Slika 4: Dobro prometno omrežje v obliki prometnega križa zagotavlja učinkovito delovanje slovenske urbane strukture kot funkcionalno in pojmovno enotnega prostora (vir: internet 3).

lokalne samobitnosti in identitete. Poleg tretje (in morda tudi četrte) razvojne osi bo v prihodnje v obmejnih območjih praznjenja s stimulativnimi pogoji in atraktivnimi dejavnostmi zagotoviti vsaj minimalno poseljenost in tako skleniti urbani obroč okoli nacionalnega prostora. V ta namen bo treba vzpostaviti tudi hitre radialne povezave, ki bodo omogočale povezave med posameznimi obmejnimi regijami in tudi povezave obmejnih območij praznjenja z AC-koridorji.

Če smo bili še pred kratkim prepričani, da postajajo nacionalne meje v Evropi antagonizem, stvar preteklosti, ki jo bomo presegli z vseevropskim povezovanjem, vidimo v trenutku vsesplošne krize in zapiranja meja zaradi virusa covid-19, da se evropske države vedejo drugače, kot bi se morale po dogovorjenih načelih solidarnosti. Zelo sebično skrbijo za svojo varnost in lastne koristi. Meje se zapirajo, lastni resursi se ščitijo. Ponovno bo treba razmisliti o najbolj črnogledih scenarijih, ki lahko doletijo našo državo. Mislim, da smo do zdaj vse premalo skrbeli za svojo ozemeljsko, ekonomsko, socialno in kulturno samobitnost, kar je, kot vidimo, pogoj, da lahko preživimo v kriznih časih. Morda se bo ponovno izkazala kot pravilna odločitev Slovenije za policentrični prostorski razvoj, ki je ohranil razpršeno poselitev podeželja, ob sočasno dobri oskrbi vseh lokalnih območij s kakovostno lokalno terciarno in celo kvartarno oskrbo in novimi delovnimi mesti v bližini doma.

Spodbudno je dejstvo, da se, čeprav po Eurostatovi statistiki živi na podeželju okoli 43 odstotkov Slovencev in na vmesnih območjih nadaljnjih 31 odstotkov, delovna mesta razporejajo vse enakomerneje tudi na podeželju. Na podeželju je le petina aktivnega prebivalstva zaposlena v svojem okolju, vendar je mogoče opaziti premik k bolj propulzivnim dejavnostim (selitev računalniških in storitvenih podjetij na popolnoma kmetijska območja). Hkrati je v zadnjem desetletju opazno povečano doseljevanje mladih družin zaradi želje po stiku z naravo in večje socialne varnosti. Morda bo v prihodnje smiselno pospešeno graditi na ideji kombiniranja različnih dejavnosti v okviru posameznega gospodinjstva s poudarkom na razvoju lastnih ohišnic. Podeželje bo postalo tako (če že ni) prostor najvišje bivalne kakovosti, prostor življenja v naravi, toda hkrati z vsemi ugodnostmi urbane kulture. Pričujoča kriza kaže, da je mogoče z novimi telekomunikacijskimi tehnologijami dosledno upoštevati pogoje, ki jih narekuje zahtevano omejevanje gibanja prebivalstva. Slovenci smo v nekaj dneh usvojili večino splošnega komuniciranja prek spleta. Šole, univerze,

delovna podjetja in vladne službe so prešle na oblike dela od doma in na domu, večja prostorska razpršenost proizvodnih dejavnosti (delo na domu, v dislociranih enotah itd.) je omogočila ohranitev vitalnih delovnih procesov v državi.

Kakor koli že se bo končala ta kriza, lahko pričakujemo, da bo prinesla tudi številne koristne izkušnje, ki bodo vplivale na prihodnje oblike življenja in dela ne le v Sloveniji, ampak globalno. Pandemija je sprožila nova eksistenčna in eksistencialna vprašanja ter nas prisilila k ponovnemu razmisleku o oblikovanju naših naselij in mest. Kriza je tudi priložnost, da kot stroka ponovno razmislimo o razmerju med urbanističnim oblikovanjem in javnim zdravjem, ne da bi se pri tem odrekli ideji o mestu kot urbanem in družbenem središču. V 21. stoletju smo že doživeli sars, mers, ebolo, ptičjo gripo, prašičjo gripo in zdaj covid-19. Če smo resnično vstopili v obdobje ponavljajočih se pandemij, se sprašujemo, kako bomo oblikovali mesta in naselja prihodnosti, da prostori teh ne bodo postali območja prepovedi, ampak varen javni prostor?

V pogojih pandemije in posledično zapiranja mestnih predelov v karantenska območja postaja življenje v mestih bolj lokalizirano. Odvisno je od neposrednega dostopa do vsakodnevnih dobrin. Ne samo hrane, ampak tudi rekreacije, kulture, javnega zdravstva, izobraževanja in dela. Morda bo treba mesta ponovno reorganizirati v manjše jedrske entitete, ki vsebujejo vse potrebne vire in vsebine, dostopne v radiju 20 minut hoje. Treba bo ohraniti ali ponovno vzpostaviti primarno in samozadostno oskrbo ne le v manjših naseljih, temveč tudi v mestnih četrtih. Z zapiranjem bančnih poslovalnic, manjših trgovin, knjižnic, vrtcev in šol izgubljajo kraji pomembne generatorje javnega življenja na lokalni ravni. Izgublja se neposredni stik med ljudmi, ki ga ne more nadomestiti sicer funkcionalno učinkovita medsebojna elektronska komunikacija. Izgublja se identiteta kraja. Razpršeni urbani vzorec se je izkazal za glavno prednost sredi pandemije, stopnja okužb je bila manjša od tiste v velikih mestih. Pandemija je spremenila svet pred našim pragom v novo divjino. Javni prostori so postali nevarna območja, ki učinkujejo kot »bife za gripo«. Svet se nam je skrčil na velikost naših domov. Oblika doma se spreminja. Dom postaja vsebinsko kompleksnejši in varnejši. Ob tem se odpira vprašanje zaprtih sistemov prezračevanja, ki vodijo do »sindroma bolne zgradbe«. Pandemija je spremenila naš način življenja. Zagotovo bo spremenila tudi arhitekturo. Pandemija je v središče pozornosti postavila potrebo po stanovanjski zasnovi, ki bo bolj humana – zlasti ko gre za večstanovanjske enote in večstanovanjske zgradbe. Navzkrižno prezračevanje, strešne terase, balkoni, dvorišča, vrtovi in drugi zunanji prostori, ki so veljali za prestižne dobrine, bi morali postati človekova pravica. Dolgotrajna osama ljudi v karanteni, brez človeških fizičnih stikov, sproža občutek anksioznosti. Ponovno bodo dobrodošli koncepti iz 60. in 70., ki so temeljili na ideji sošeske in manjših sosedskih skupnosti, v katerih je bila skrb za človeka pomembnejša kot dobiček kapitala. V takih skupnostih je mogoče ohraniti fizično vez med prebivalci tudi v obdobju karantene. Strjena ali gručasta zasnova omogoča ustvarjanje odprtih, poljavnih prostorov, namenjenih osebnemu stiku in socializaciji prebivalcev sosedstva. S tem se poveča njihova skrb za skupno urejanje neposrednega bivalnega okolja in podobo kraja. Poveča se sosedska pomoč in s tem večji občutek varnosti.

Urbana razpršenost je problem, vendar tudi priložnost. Pričujoča kriza kaže, da je mogoče z novimi telekomunikacijskimi tehnologijami učinkovito delovati tudi v omejenih pogojih gibanja prebivalstva. Morda bo dozorelo spoznanje, da bo mogoče z delom na domu razbremeniti že preobremenjen prometni sistem ter hkrati zmanjšati stroške in omogočiti ljudem več prostega časa za kulturo, šport in izobrazbo. Pri

Slika 5: Pričujoča kriza kaže, da je mogoče z novimi telekomunikacijskimi tehnologijami učinkovito delovati tudi v omejenih pogojih gibanja prebivalstva (vir: internet 4).

Slika 6: Kako bomo oblikovali mesta in naselja prihodnosti, da prostori teh ne bodo postali območja prepovedi, ampak varen javni prostor (foto: Miran Kambič, fotomontaža: Peter Gabrijelčič)?

Slika 7: Urbanistični koncepti iz 60. in 70. temeljijo na ideji soseske in manjših sosedskih skupnosti, v katerih je bila skrb za človeka pomembnejša kot dobiček kapitala (vir: internet 5).

številnih opravilih že danes ni več potrebe po fizičnem združevanju ljudi ob delu, zato ostaja želja po druženju le še kulturna potreba, del katere je tudi kultura prostora in arhitekture. In potrošnja kulture je lahko brezmejna. Je energetske vzdržna in brez velikih stranskih učinkov na okolje. Tudi zaradi prisotnosti in podpore stroke. Današnji množični beg meščanov v počitniške domove na podeželju in povečano povpraševanje po nepremičninah v širšem obrobju mest, od koder uspešno poslujejo na daljavo, je morda napoved nove oblike dejavnostne in poselitvene slike Slovenije in delovanja družbe kot celote. Pandemija bo vsekakor vplivala na spremembo temeljnih vrednot v današnjih neoliberalnih družbah. Ponovno se bo vzpostavila potreba po bolj socialni državi, ki mora zadovoljiti in poskrbeti za potrebe prebivalcev tudi na primarni ravni. Med njimi je potreba po splošni kulturi, del katere sta tudi kultura prostora in arhitektura. In potrošnja kulture je lahko brezmejna. Je energetske vzdržna in brez velikih stranskih učinkov na okolje. Tudi zaradi prisotnosti in podpore stroke.

.....
 Peter Gabrijelčič, zaslužni profesor
 E-pošta: peter.gabrijelcic@fa.uni-lj.si

Viri

Internet 1: <https://time.com/5838751/globalization-coronavirus>.

Internet 2: <https://www.mydstudio.com/blog/frank-lloyd-wrights-broadacre-city.html>.

Internet 3: <https://www.mladina.si/116279/zasebne-avtoceste>.

Internet 4: <https://www.smallrevolution.com/work-at-home-proofreading-jobs>.

Internet 5: <https://www.revelstokereview.com/news/countering-the-doubts-about-cohousing-lifestyle>.